9(с2Киев
Щ 64

Щербина В.

„Преображенский скит"

К., 1928

ЦНБУ

LP

НІБУ

НІБУ

НІБУ

9(с2Ки
Щ 64

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК. ІСТОРИЧНА СЕКЦІЯ
AKADÉMIE DES SCIENCES D'UKRAINE. SECTION HISTORIQUE

ВОЛОДИМИР ЩЕРБИНА

„ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ СКИТ“ У КИТАЇВІ В ЙОГО КОЛИШНЬОМУ І СУЧАСНОМУ СТАНІ

ОКРЕМА ВІДБИТКА
з „України“ 1928, кн. 3.

КИЇВ—1928.

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в „Літописі Українського Друку" та „Картковому репертуарі Української Книжкової Палати.

Дозволяється випустити в світ
Неодмінний секретар Академії Наук
Акад. Агатангел Кримський.

500653
Державна історична бібліотека УРСР
07
2021

Київськ. Окрліт № 232.
Держтрест „Київ-Друк",
1-ша фото-літо-друкарня.
Зам. № 2897—100.

В одній з мальовничих околиць Київа — Китаївї (верстов 8 від осередку міста) київська секція наукових робітників улаштувала для своїх членів будинок відпочинку. Що-року збираються там улітку українські вчені та письменники, щоб користуватися природою місцевости та гарними умовами життя. Цю велику садибу, що колись мала назву Преображенського скиту, навкруги оточує гай. Серед садиби є кілька будинків для житла, окремий будинок для бібліотеки з кабінетом для занять, добре влаштована їдальня, пристойний майдан для тенісу чи крокету і т. и. Сполучення з містом провадиться міським трамваєм, а далі власним автомобілем.

Будинок відпочинку засновано недавно (1924 р.). Раніш уся місцевість, що лежить між двома підвладними Лаврі манастирями — Голосіївським та Китаївським, належала Лаврі. На місці Преображенського скиту довго не було ніякого селища. Ще до половини XIX ст. там був великий гай, зарослий липами, дубами, грабами. Лише у 60-х рр. засновано тут так званий „Болгарський хутір", а насупроти його манастирське кладовище з церквою Преображення, навколо якого розвинувся далі цілий скит.

Про походження цих селищ є цікаві звістки у документах Лаврського архіву. Вони містять у собі подробиці колишнього манастирського життя та вказівки на досить складні події політичного характера, що були зв'язані з цією місцевістю.

Болгарський хутір засновано для болгарського уніятского архиепископа Йосифа Сокольського [1]). Унія болгарської церкви з римською була першою, але невдалою проявою національного відродження Болгарії. Це був протест проти насильств та зловживань костянтинопільських патріярхів-Греків, що мали не тільки церковну, а й державну владу над православним населенням Турецької імперії, але вороже ставилися до інтересів слов'янських племен. Року 1860 кілька представників болгарського духовенства звернулися до папи з пропозицією про об'єднання болгарської церкви з римською. На чолі цієї партії став старий, мало освічений архимандрит Йосиф Сокольський. Він поїхав до Риму, де папа Пій XIX висвятив його на архиепископа болгарської церкви. Але-ж цей учинок Йосифа не мав успіху в Болгарії. Більша частина болгарського духовенства і народу до унії не пристала, а провадила й далі боротьбу за автокефалію болгарської церкви. Вимагання Болгар з політичних міркувань обороняв російський посол — гр. Ігнатієв. Наслідком було затвердження для керування болгарською церквою окремого ег'зархату, незалежного від костянтинопільського патріярха. Унію з Римом розірвано.

Коли не вдались його справи у Болгарії, Йосиф утік до Росії під протекторат російського уряду й церкви. Йому дозволено оселитися у Київі,

[1]) Лавр.: арх. „Монашеское № 1094, дѣло Духовного Собора К. П. Лавры о Болгарскомъ уніатскомъ архіепископѣ Іосифѣ Сокольскомъ, бывшемъ въ К. П. Лаврѣ на покоѣ и присоединившемся къ православію. Въ семъ же дѣлѣ подъ отводъ ему между Самбурокъ и Китаева мѣста для развода виноградника".

і Лавра дала йому приміщення у Голосіївському манастирі. У червні 1861 р. він приїхав до Київа і зараз-таки послав до Синоду заяву про своє бажання приєднатися знов до православія. У лютому 1862 року він одержав від петербурзького митрополита Ісидора повідомлення, що хоча Синод прихильно поставився до його прохання, але-ж покищо не може його задовольнити, бо щоб не порушити мирних відносин до костянтинопільського патріярха, вважає за потрібне звернутися до нього з заступництвом щодо прощення вини Йосифа.

Ця справа, як побачимо далі, затяглася на довгі роки. А покищо Йосиф узявся за хазяйство. Він звернувся до київського митрополита Арсенія з пропозицією влаштувати на користь Лаврі на її землях виноградника, бо мовляв Лавра купує за дорогу ціну багато вина для церковної відправи тай для братії, а могла-б мати своє вино дешевше й краще. Митрополит згодився, і для Йосифа влаштовано окремий хутір між Голосіївом та Китаївом (далі цей хутір стали називати болгарським). Року 1863 на хуторі збудовано невеликий домочок для Йосифа та перевезено з Голосіїва меблі та усяке начиння.

Йосиф оселився на хуторі й заложив виноградника. Коло будинку влаштовано повітку на виноградарський струмент та посуд, а також на паливо. Щоб захистити рослини від худоби, що випасалася у гаї, викопано глибокий рівчак, більш як на верству завдовжки. Рівчак цей існує й досі.

Як провадилася виноградарська праця, ми не маємо звісток. Здається, виноградник існував недовго. Як жив Йосиф на своєму хуторі, також мало відомо. До церковної відправи його, як уніята, не допускали. Він жив „на покої". Матеріяльно він був досить забезпечений. Ще року 1862 йому призначено утримання 60 карб. на місяць, цебто 720 на рік; а року 1868 добавлено ще 280 карб.—цебто разом 1000 карб. на рік. Крім того він користався у Лаврі харчуванням у тому розмірі, як манахи вищого рангу. В одному донесінні лаврського келаря є цікаві подробиці про те харчування, а саме: „Пр. Іосифу отпускаема была улучшенная противъ общей братская трапеза, наравнѣ съ архимандритами, живущими въ Лаврѣ на покоѣ, как-то: борщъ съ свѣжею рыбою, уха, каша и жареная рыба, а въ праздничные и воскресные дни прибавлялось осетрина и сельди; хлѣбъ, квасъ, медъ. Кромѣ того отпускалась разная провизія „на закуску", какъ-то вино, водка, икра, сельди, сыръ, свѣжая и соленая рыба, чай, сахаръ и т. п.". Здається Йосиф та його послушники иноді прибільшували свої вимоги, і це викликало непорозуміння. Наприклад, хліба для самого Йосифа, крім того, що видавалося на послушників, вимагали від 8 до 12 пудів на місяць, а келар обмежив видачу на 4 пуди. На початку Пилипівки 1865 року сам Йосиф зажадав свіжої риби, вина та горілки, а келар відмовив, бо риби у піст манахам не давалося, а вина та горілки у складі немає. Йосиф пожалівся митрополитові, а цей справив від келаря відомості, що саме видавав він Йосифові. Келар подав докладні відомості за чотири роки 1862—1865. Крім звичайної харчі видавалося на рік: цукру 5—7 пудів, чаю 8—13 хунтів, хліба 24—75 пудів, кислощів 5—25 відер, меду 12—35 відер, вина 50—80 пляшок. Митрополит, розглянувши звідомлення, написав: „Жалоба оказалась неосновательною. Оставить безъ послѣдствій". А про вина добавив: „и прежде не слѣдовало давать и послѣ отнюдь не давать, потому что у насъ для вина нѣтъ безмезднаго источника". Йосиф скаржився, що йому зменшують видачу припасів, особливо за часів виїзду митрополита з Київа, та взагалі на якісь утиски з боку лаврського духовенства. „Это можно объяснить, — писав він, — или произволомъ нѣкоторыхъ лицъ, или тѣмъ, что я возбудилъ чѣмъ нибудь неудовольствіе своихъ благодѣтелей. Въ первомъ случаѣ, это оскорбительно, во

второмъ прискорбно, что это мнѣ не объявлено. Тогда бы я увидѣлъ, что мое пребываніе здѣсь уже тяготитъ моихъ благодѣтелей, и постарался бы исправить дѣло, испросивъ позволеніе возвратиться во свояси“ [1]). У відповідь на це митрополит наказав видавати Йосифу усе потрібне і „вообще въ удовлетвореніи всѣхъ его нуждъ, какъ мнѣ извѣстно, немногочисленныхъ и незатѣйливыхъ, не отказывать“...

Після десяти років такого плохого життя у становищі Йосифа сталася несподівана зміна. Російський уряд, що колись дав йому притулок з огляду на свої політичні інтереси в „східньому питанні“, тепер поклав використати Йосифа для иншої своєї потреби, у иншому місці. У західніх провінціях російської держави, що їх приєднано до Росії після поділів Польщі, довго зберігалися рештки унїятства. Російський уряд дуже вороже ставився до унії і силкувався її знищити. За царювання Миколи I унію силоміць скасовано р. 1838 у всіх провинціях, окрім Холмщини. Холмщину приєднано лише р. 1815 на підставі постанов Віденського конгресу, і входила вона у склад так званого „Царства Польського“. Унію там не скасовано. Існувала холмська унїятська єпархія з єпископом на чолі, унїятська духовна семинарія, якої студенти готувалися до заняття парахвій. Російський уряд неприхильно ставився до цього, але зустрічав опір з боку населення і духовенства. Р. 1871 холмського єпископа Калиновського, що не задовольняв заміри уряду, вислано до В'ятки, а на його місце призначено иншого—Куземського, а як і цей поводивсь дуже обережно, то його звільнено на покій, а керування єпархією доручено протоєреєві Маркелу Попелю. Це призначення викликало одначе деякі труднощі, бо протоєрей не мав права висвячувати священиків. Отже, щоб усунути цю перешкоду, уряд поклав скористатися перебуванням у Росії Йосифа, що був унїятським архиепископом. Але уряд ставивсь до цієї справи дуже обережно. Міністерство народньої освіти, що в завідуванні його чомусь були унїятські справи, посилало урядовця окремих доручень у справах унїятського визнання „надворнаго совѣтника“ Кокошкина та доручило йому разом із Йосифом поїхати з Київа на Холмщину та наглядати за його повоженням. У справі є цікавий лист Кокошкина, де він подає яскраву характеристику Йосифа. „Пр. Іосифъ,—пише він—, въ буквальномъ смыслѣ столѣтній старикъ (хотя и пользующійся еще силами и здоровьемъ). Человѣкъ совершенно простой, малограмотный, поражающій съ перваго взгляда восточною странностью своихъ пріемовъ и не свободный отъ своего рода старческихъ причудъ и капризовъ. Простоту своего домашняго быта и привычекъ онъ доводитъ до того, что едва соблюдаетъ необходимое приличіе въ одеждѣ и то уступая съ неохотой постороннимъ внушеніямъ; собственными руками приготовляетъ себѣ пищу. По русски онъ почти не говоритъ, или говоритъ такъ плохо, что его съ трудомъ можно понимать; равно какъ и самъ онъ съ трудомъ понимаетъ русскую рѣчь, особенно въ бесѣдѣ съ людьми новыми и не приноровившимися къ его способу выраженія. О положеніи унїатскаго дѣла въ Холмѣ онъ не имѣетъ почти никакого понятія, и даже не старается что либо узнать въ этомъ отношеніи. Какъ человѣкъ неразвитой и по старости лѣтъ впавшій въ ребячество, онъ требуетъ постояннаго руководства и ближайшей над собой опеки...[2]). Въ Холмѣ пр. Іосифъ произвелъ не особенно пріятное впечатлѣніе. Но недостатки его имѣли и свою

[1]) Сам Йосиф, як побачимо далі, навряд чи міг написати таку складну заяву. Це мабуть писав приставлений до нього ієромонах Евкарпій, що про нього скажемо далі.

[2]) „По старости лѣтъ онъ забылъ порядокъ церковныхъ службъ; поэтому при немъ разрѣшено было остаться студенту К. Д. А. Алексѣю Петкову (Болгарину) и Лаврскому іеромонаху Евкарпію, состоявшему при немъ втеченіе 10 лѣтъ“.

хорошую сторону, потому что устраняли всякія затрудненія въ какихъ-бы то ни было скрытныхъ цѣляхъ его миссіи... Вообще пр. Іосифъ отказывался отъ выраженія какихъ бы то ни было своихъ желаній... Наконецъ ему пріятно было возвращеніе архіепископскихъ почестей, которыми онъ десять лѣтъ не пользовался, а также надежда на награду..."

Чотири рази їздив Йосиф до Холму—у січні 1872, у листопаді 1872, у жовтні 1873 та у жовтні 1874 років. Холмське духовенство урочисто зустрічало його; він кілька разів служив у соборі разом із міським духовенством, висвячував ставленикіь на дияконів та священиків[1]). Все це відбувалося порядно, і Кокошкин доносив, що „владыка бодръ, не смотря на преклонныя лѣта; духовенство и народъ ведутъ себя отлично". Міністерство „для поддержанія авторитета преосвященнаго" видавало на ці подорожі досить великі субсидії (на першу 2000 карб., на три пізніші по 1000 карб.), а самому преосвященному щедрі нагороди—два рази по 1500 карб., а за третім „орденъ св. Анны I степени—за оказанную имъ ужъ третій разъ важную услугу Холмской епархіи посвященіемъ молодыхъ дѣятелей на пользу церкви и государству..."

Але скоро для „молодыхъ дѣятелей" знайдено иншу форму діяльности. Попель на чолі з представниками холмського духовенства поїхав до Петербургу з проханням про приєднання до православія. Року 1875 унію у Холмщині скасовано. На „услуги" Йосифа не було більш потреби. Тоді він відновив свої клопотання про приєднання його до православія. Він подав митрополитові заяву, що в ній писав: „Сдѣланная мною вслѣдствіе греческаго притѣсненія ошибка обладала моимъ духомъ самое короткое время. Я почти тотчасъ по возвращеніи из Рима оставилъ свое отечество Болгарію и пришелъ въ Россію—желая тогда-же присоединиться обратно къ родному мнѣ православію". Нагадуючи, що це не здійснилося через заперечення патріярха і що його тим часом уважається за уніятського архієпископа, Йосиф відновлює свої клопотання про приєднання до православної церкви. Чотири рази, каже він, їздив він у Холмщину з доручення російського уряду для висвячування уніятських священиків, але тепер, коли згідно з його-ж таки умовленням уніятське населення переходить до православія, він просить поставити його на чолі „возсоединяющихся" у сані православного єпископа. Таку саму заяву послав він і до Синоду на ім'я прокурора Д. А. Толстого. Ніякої відповіди на ці заяви у справі немає. Певне патріярх не змінив своєї постанови.

Йосиф жив після цього ще три роки. Жив він навперемінку то в своєму „болгарському" хуторі, то у Лаврі. Здоровля його підупадало, і він їздив лікуватися до Одеси; але й це не помагало. 30 вересня 1878 р. він помер на хуторі. Перед смертю він сповідався та причащався „по чину православної церкви". Поховали його на Преображенському кладовищі „по чину иноческому православной церкви". Гріб його існує й досі. Після Йосифа залишилася спадщина—960 карб. готівкою, білет Волзько-Камського банка на 6000 карб. та деякі речі. На цю спадщину заявили претенсію його родичі з Болгарії (до російського підданства він не перейшов). У справі є досить велике листування про цю спадщину, але для нас воно не має інтересу. Йосифів будинок Лавра кілька років здавала у найми дачникам, а згодом розібрала та перенесла до Преображенського. Хутір залишився. Його звуть тепер „болгарськими городами", але мало хто знає походження цієї назви.

---

[1]) При обговоренні цієї статті М. І. Корнилович додав справку, що Йосиф Сокольський висвятив 70 священиків, як це видно з справи канцелярії Обер-Прокурора (Архів № 258, від. II № 253),—за це висловлюю шановному М. І. щиру подяку.

Навпроти болгарського хутора лежить Преображенський скит, що відділяється від його дорогою з Голосіїва на Китаїв. Засновано цей скит також у 60-х роках XIX ст. Спочатку це було тільки кладовище для лаврських манахів; далі збудовано церкву та приміщення для кількох манахів. Кількість манахів помалу збільшувалася, ставились нові будинки—кам'яні та деревляні для манахів і прочан, збудовано пекарню, стайню і т. и. Так розвинувся досить великий скит. У 90-х роках садибу обведено великим парканом, а на це витрачено 1500 карб. (за ігумена був тоді Анін, може тому на знадвірній стіні церкви є образ такого мало відомого святого).

У лаврському архіві є декілька справ, що стосуються до цього скиту, здебільшого про збудування церкви [1]). Преображенську церкву збудовано здається переважно, а може й виключно, на приватні жертвування. Зі звідомлення лаврського скарбника видно, що йому видано шнурову книгу для записування жертвувань на будування церкви на болгарському хуторі; у нього на приході було 6773 кр. 60½ коп., а витрачено 6339 кр. 15 к.; решту 434 крб. 45½ к. він просив приєднати до загального лаврського скарбу. Самої книги у справі немає, але є деякі вказівки на походження цієї суми. Є шнурова книга, де записано жертвування 1341 крб. 55 коп. Жертвували здебільшого лаврські манахи різних рангів: єроманахи давали переважно по 50 карб., єродиякони 5—25 карб. (тільки один дав 30 карб. та дописав „божая богови"), схимники 25, 10, 1 карб., послушники 1—3, одна странниця 6 карб., друга 10 карб., відставний салдат 1 карб. Були анонімні жертви—кілька разів записано „дано 5 рублей". Крім цієї книги є окремі вказівки про одержання скарбником грошей на церкву. Так, із грошей, що залишилися після померших манахів, певна частина йшла на церкву—з 700 карб. 200, з 180—35, з 40—20. Приватні особи жертвували досить великі суми—700, 400, 150 карб. Послушник Галактіон Ломакин (невисвячений) дав 70 р. 30 коп. та другим разом іще 50 р. Може й ці суми ввійшли до загального підсумку скарбника.

В архіві є ще окрема справа про одне жертвування. Архимандрит Іпатій заявив духовному собору, що він і собі хотів-би взяти участь у зборі жертвувань на церкву, але не має готових грошей, і тому жертвує розписку київського коменданта г.-л. Новицького на 1000 карб., котрий узяв у нього набір. На цій розписці Новицький дописав, що він не може впору повернути ці гроші, але зобов'язується виплачувати що-місяця по 50 карб. Скарбник прийняв цю розписку тай почав вимагати оплати. Новицький платив протягом 15 місяців, хоча почасту з запізненням, а далі покинув. Духовний собор надіслав йому листа, але одержав відповідь, що Новицький виїхав за кордон. Потім Новицький повернувся, та все-ж таки не платив грошей. Собор уже хотів звернутися до воєнного міністра, але митрополит поклав таку резолюцію: „мѣру сію имѣть въ виду на будущее время, а пока заготовить новое отношеніе къ самому Новицкому". Новицький [2]) скорився й став виплачувати, тільки вже не по 50, а по 25 карб. і виплатив усю суму. Духовний собор домогався, щоб він виплатив ще 1000 карб., що він був винний покійному єроманахові Поликарпу, але на це ніякої відповіди у справі немає.

Наведені факти подають досить цікаві подробиці про колишнє життя. Ставлення російського уряду і лаврського духовенства до Йосифа, мана-

[1]) Общее № 2563, дѣло объ устройствѣ кладбищенской церкви и прочемъ къ ней относящемся. Общее № 2552, дѣло о взысканіи съ Кіевскаго Коменданта генералъ-лейтенанта Новицкаго, пожертвованныхъ архимандритомъ Ипатіемъ на устройство церкви въ Китаевскомъ виноградникѣ. Общее № 2922, дѣло объ устройствѣ при Спасо-Преображенской пустыни ограды на пожертвованные пок. игуменомъ Иліею и др. лицъ, деньги. (У цій справі є два докладні плани пустині). [2]) Він уже називається „бывшій комендантъ".

стирське господарство тих часів, жертвування на будування церкви манахів, послушників, странників, фінансові операції манахів з комендантом — усе це малює склад понять та громадського життя давніх часів. У Преображенському хуторі залишився ще цікавіший „пережиток“ старовинних понять. Це велика печера, що її викопав уже наприкінці XIX ст. один манах. Він десять років працював над нею самотужки, копав і виносив землю й засипав нею ціле провалля. Печера ця існує й досі. Своїми розмірами та виглядом вона подібна до відомої „Досифеївої“ печери у Китаївському городищі.

Революція XX ст., що змінила усі умови життя у цілій Росії та на Україні, відбилася й на стані Преображенського скиту та його околиць. Голосіївський та Китаївський гаї перейшли до завідування Сільсько-Господарчої Академії; у Голосіїві збудовано розкішний палац Лісового Інституту; більшу частину Китаївського гаю вирубано й обернено на великий сад, що в ньому насаджено більш як 4500 садкових дерев і відновлено виноградну культуру, щей почато вироблення вина з винограду, ягід ба навіть із городніх рослин, заходом досвідченого і талановитого спеціяліста Я. Т. Павленка. У Преображенському скиті влаштовано будинок відпочинку київської секції Наукових Робітників, який притягає все більше наукових діячів з України і Союзу. Нове могутнє життя йде на зміну пережитому старому.

НІБУ

НІБУ

НІБУ